

कम्युनिस्ट पार्टीका मुखपत्रहरू विवरणात्मक विवेचना

सुरेन्द्र केसी

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र वर्तमान अवस्था

२२ अप्रिल १९४९ का दिन नेपालका प्रथम विद्यार्थी शहिद गङ्गालाल श्रेष्ठका माहिला भाइ पुष्पलालको अगुवाइमा भारतको औद्योगिक सहर कलकत्तामा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (नेकपा) स्थापनार्थ पाँच जनाको दल बन्यो । त्यस दलमा काठमाडौँ उपत्यका भित्रका नेवार समुदायका पाँच जना व्यक्ति सामेल थिए । ती थिए— पुष्पलाल श्रेष्ठ, निरञ्जनगोविन्द वैद्य, नारायणविलास जोशी, नरबहादुर कर्माचार्य र मोतीदेवी श्रेष्ठ । यसको पाँच महिनापछि १५ सेप्टेम्बरका दिन सोही सहरमा विधिवत् नेकपा स्थापनाको घोषणा गरियो । निश्चय नै यो दिन नेपाली सर्वहारा-श्रमिक वर्ग एवं किसान मजदुरका लागि गौरव एवं खुशीको दिन थियो । किनभने यसै बिन्दुबाट नेपालको उत्पीडित वर्ग र जातिले पनि यहाँको राजनीतिमा आफ्नो उपस्थिति दर्ता गरायो ।

त्यस यता ५८ वर्ष बितेका छन्, तर नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलन एकताबद्ध हुनुको सट्टा बारम्बार विभाजन र विखण्डनको शिकार बन्दै आएको छ । फलतः यसको लक्ष्य प्राप्तितर्फ कुनै भरपर्दो प्रगति हासिल भएको छैन । हालसम्म 'जुँगो' को लडाइँ लड्दै गरेका विभिन्न वाम समूहहरू अब 'भात' को लडाइँको अखडामा उभिँदै गरेको अवस्था छ । सानो एउटा कुर्सीका लागि तिनीहरू जुनसुकै वर्गसँग जस्तोसुकै सम्झौता र सहकार्य गर्न एवं जतिसुकै बेला पार्टी फुटाउन तयार हुने गरेका छन् । यसबाट तिनीहरू नेपाली सर्वहारा श्रमिकवर्गका प्रतिनिधि नभई पढेलेखेको टाठोबाठो मध्यम वर्गका प्रतिनिधि भएको स्पष्ट हुँदै आएको छ । तिनीहरू आधारभूत वर्गबाट उठेका वास्तविक कम्युनिस्ट थिए न त

तिनले स्वयंलाई वर्ग रूपान्तरण गरेर सर्वहाराकरणकै प्रक्रिया र जीवनशैलीमा ढाल्न सके ।

मतभेद र टुटफूट यति चर्को कि यी ५८ वर्षमा कम्युनिस्ट आन्दोलनले पार्टीको स्थापना दिवस र संस्थापक सदस्यहरू को हुन् भन्ने ठोस सामग्रीद्वारा पुष्टि भइसकेको तथ्य र यथार्थलाई पनि आत्मसात् गर्न सकेन । फलतः कोही पार्टीको स्थापना दिवस २२ अप्रिल मान्छन् भने कोही १५ सेप्टेम्बर । त्यसै गरी पार्टीका संस्थापक पनि कोही पाँच जनालाई मान्छन् भने कोही चार जनालाई । वास्तविकता के मात्र हो भने यो पार्टी पुष्पलाल श्रेष्ठको अगुवाईमा २२ अप्रिल १९४९ का दिन एउटा पाँच सदस्यीय दलका रूपमा कलकत्तामा स्थापना गरियो र त्यसको विधिवत् घोषणा सोही वर्ष १५ सेप्टेम्बरका दिन गरियो । त्यसै गरी पार्टीको प्रथम सम्मेलन पनि भूमिगत रूपमा २७ सेप्टेम्बरदेखि २ अक्टुबर सन् १९५१ सम्म कलकत्तामै गरियो । कलकत्ता सम्मेलनको विशेषता के हो भने यस सम्मेलनमा पार्टी महासचिव पुष्पलालद्वारा प्रस्तुत राजनीतिक प्रतिवेदनमा सुस्पष्ट ढङ्गबाट पार्टीका संस्थापक पाँच जना रहेको र पार्टीको स्थापना १५ सेप्टेम्बर १९४९ मा भएको उल्लेख गरिएको छ ।^१ दुर्भाग्यवश, यति आधिकारिक आधार र सामग्री उपलब्ध भइरहेको विषयमा समेत नेपाली वामजगत अहिलेसम्म विवादग्रस्त एवं विभाजित नै रहेको छ ।

विभाजन र विखण्डन मूल कम्युनिस्ट समूहहरूको प्रवृत्ति रहिआएको भए तापनि यदाकदा तिनीहरूबीच एकता पनि हुनेगर्छ । हालसालै विभिन्न समूहबाट चोइटिएका राजवीर समूह, कट्टेल समूह र सीताराम तामाङ समूहबीच त एकता भइसक्यो; सँगसँगै एमाले र माओवादीबीच पनि एकताको हल्ला सुनिने गरेको छ । एउटै सिद्धान्त, उद्देश्य र ध्येय राख्तराख्दै पनि निहित उद्देश्यका लागि काँक्रोभैँ चिरिने यिनीहरू त्यसै गरी जोलिठन पुगे भने त्यसलाई आश्चर्यको रूपमा लिइरहनु आवश्यक हुँदैन । कम्युनिस्ट नभई वामपन्थी चरित्रका यिनीहरू आफ्नो मध्यमवर्गीय महत्वाकाङ्क्षाका लागि जसरी तुरुन्त फुट्छन् त्यसरी नै तुरुन्त जुट्न पनि सक्छन् (केसी २०६०: ४५-५४) । तर जुन ध्येयका लागि जुटेका हुन्छन् त्यस्तो नहुनासाथ फेरि फूटको अखडामा उत्रिहाल्छन् । यो नै नेपाली कम्युनिस्टहरूको मौलिक चरित्र एवं वास्तविकता बनेको छ । तर नेकपाभिन्नको

^१ २७ सेप्टेम्बर-२ अक्टुबर सन् १९५१ मा कलकत्तामा आयोजित नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको प्रथम ऐतिहासिक सम्मेलनमा पार्टी महासचिव पुष्पलालद्वारा प्रस्तुत तथा उक्त सम्मेलनद्वारा पारित राजनीतिक प्रतिवेदन-जातीय आन्दोलनमा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी, सन् १९५१ । यो प्रतिवेदन लेखकसँग सुरक्षित छ ।

विभाजन र कलहको लेखाजोखा गर्नु यस आलेखको उद्देश्य होइन । त्यसको विपरीत मुखपत्र, प्रचार सामग्री, पोष्टर, पम्प्लेट अन्तर पार्टी निर्देशन (अपानि), अति गोप्य निर्देशन (अगोनि) लगायतका पार्टी प्रकाशनले पार्टी स्वयं र कम्युनिस्ट विचारको समेत प्रवर्धन एवं विस्तारमा पुऱ्याएको योगदानको लेखाजोखालाई यस आलेखले आफ्नो उद्देश्य तोकेको छ । यस सन्दर्भमा प्रसङ्गवश मात्र वैचारिक सामग्री पस्कने मूल्याङ्कन (मासिक) प्रकृतिका वाम किताका प्रकाशनहरूलाई अध्ययनको दायराभित्र पारिएको छैन । कम्युनिस्ट विचारधारा र त्यससँग सम्बन्धित सामग्रीलाई मुख्य विषयवस्तुका रूपमा पस्कने वाम किताका मासिक वा द्वैमासिकहरू भने अवश्य पनि यसको सीमाभित्र परेका छन् । लेखको मुख्य विषयवस्तुका रूपमा चाहिँ विभिन्न पार्टी समूहका मुखपत्रहरूलाई नै लिइएको छ ।

विभाजनपूर्वको अवस्था

नेकपाको इतिहास एकअर्कामा हानाहान र विभाजनको इतिहास पनि हो । हालसम्ममा यो पार्टी कम्तीमा ५० पटक गठन-विघटन भइसकेको छ । फलस्वरूप कैयौँ समूह अस्तित्वमा आएका छन् भने कैयौँ समूह एकअर्कामा विलीन पनि भइसकेका छन् । यो अन्त्यहीन बाढी २०१९ सालमा विधिवत् नेकपाभित्र प्रवेश गरेको हो । हुन त पार्टीभित्र गुटबन्दी वा अल्पमत-बहुमतको तानातानी यसको स्थापनाकालदेखि नै अस्तित्वमा थियो । तर नेकपाको विधिवत विभाजन अल्पमत पक्षले सन् १९६२ मा बनारसमा आयोजना गरेको तेस्रो महाधिवेशनद्वारा आफ्नो पृथक् नेतृत्व निर्माण गरे पश्चात् मात्र संस्थापित हुन पुगेको हो ।

कम्युनिस्ट पार्टीको मुखपत्रको सोच पनि पार्टी स्थापनाको लगत्तै नेतृत्वमा रहेको प्रतीत हुन्छ । तर सन् १९५१ सम्म पार्टीको प्रधान कार्यालय कलकत्ता नै रहेको थियो र त्यस अवधिमा भारतीय भूमिमा नेपाली कम्युनिस्ट सङ्गठन र संयन्त्र निर्माण गर्न सम्भव भएको थिएन । त्यसबाहेक यसैताका नेपालमा भएको रक्षादल विद्रोहका कारण नेकपाले पनि चार वर्षसम्म प्रतिबन्धित हुनुपऱ्यो । फलतः पार्टीमाथि थप चुनौती आइलाग्यो र उसले भूमिगत ढङ्गबाट नै आफ्नो गतिविधि सञ्चालन गर्नुपऱ्यो । यस्तो अवस्थामा अरू केही वर्षसम्म देशभित्र पार्टीको मुखपत्र वा प्रचार सामग्रीको उत्पादन वा प्रकाशन हुन सकेको देखिँदैन । यस पृष्ठभूमिमा पार्टीको प्रचार सामग्री वा संयन्त्रको चर्चा यताबाट होइन उताबाट नै आरम्भ गरिनु उपयुक्त हुनेछ ।

नेपालमा कम्युनिस्ट साहित्यकै इतिहास पनि उति पुरानो छैन किनभने यो आन्दोलन नै अपेक्षाकृत ढिलो सुरु भएको हो । मनमोहन अधिकारीलाई नेपालको

पहिलो कम्युनिस्ट मानिए तापनि उनको पार्टी सदस्यता नेकपाले होइन भाकपाले सन् १९४४ ताका प्रदान गरेको हो । भारतीय स्वतन्त्रता सङ्ग्रामका सन्दर्भमा सन् १९४२ मा उठेको 'भारत छोड' आन्दोलनका बेला भयालखाना परेका मनमोहनको बन्दी अवस्थामा भारतीय कम्युनिस्टहरूसँगको संसर्गका कारण उनमा कम्युनिस्ट भुकाव बढेको हो । त्यहाँबाट निस्किएपछि उनले भाकपाको पार्टी सदस्यता प्राप्त गरेका हुन् । तिनताका नेकपाका संस्थापक पुष्पलालमा राजनीतिक चेतना उठिसकेकै थिएन । नेपाल प्रजातन्त्र सङ्घको कार्यकर्ताका रूपमा उनी काठमाडौँमै राणा विरोधी गतिविधिमा संलग्न हुँदै थिए । यसैक्रममा सन् १९४७ मा उनी बनारस पुगेर नेपाली राष्ट्रिय काङ्ग्रेसको कार्यालय सचिव हुँदै कार्यकारी सचिव बन्न पुगे । त्यही अवस्थामा पुष्पलाल क्रमशः राष्ट्रिय काङ्ग्रेसबाट टाढिनेतर्फ लागे र मार्क्सवादी साहित्यको अध्ययन अनुसन्धानतर्फ प्रवृत्त भए ।

यस क्रममा ५ अप्रिल १९४७ का दिन पुष्पलाल 'नेपाली' को नाममा उनले विश्वप्रसिद्ध *कम्युनिस्ट घोषणापत्र*को नेपाली अनुवाद प्रकाशमा ल्याए । त्यसको भूमिका स्वरूप *एकाध कुरा* शीर्षकमा उनले प्रस्तुत गरेको नेपाली समाजसम्बन्धी सामग्रीलाई नै नेपालमा कम्युनिस्ट साहित्यको श्रीगणेशको बिन्दु मानिएको छ (पुष्पलाल २०५३) । त्यसपछि पुष्पलालले नै २४ अप्रिल १९४९ का दिन कम्युनिस्ट पार्टीका नामबाट 'नागरिक स्वतन्त्रताको सम्पूर्ण वर्गलाई आवश्यकता अतः क्रान्तिकारी नागरिक स्वतन्त्रता समिति बनाउँ' शीर्षकको ७ पृष्ठको पर्चा प्रकाशमा ल्याए । हालसम्मको मान्यताअनुसार त्यो पर्चा (अपिलपत्र) नै नेकपाको पहिलो आधिकारिक प्रकाशन हो । त्यसपछि उनले *मेनिफ्यास्टो अफ नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी* नामको अर्को सामग्री प्रकाशमा ल्याए । १५ सेप्टेम्बर १९४९ का दिन प्रकाशमा आएको यो सामग्रीमार्फत नेकपा स्थापना गरिएको औपचारिक घोषणा गरियो । त्यसयता पार्टी र त्यसबाट उत्पन्न विभिन्न समूह उपसमूहले आ-आफ्नो सङ्गठन र राजनीतिको प्रचारप्रसार एवं विस्तार हेतु विविध प्रकाशन सामग्री प्रकाशमा ल्याएका छन् ।^२

सन् १९५१ सम्म पार्टी मुख्यालय कलकत्ता नै रहे पनि दरभङ्गालाई समानान्तर मुख्यालयका रूपमा प्रयोग गरिएका घटना समेत यदाकदा फेला पर्छन् । यसैबीच

^२ विभिन्न कम्युनिस्ट खेमाका दस्तावेज वा पुस्तकहरूको व्यवस्थित प्रकाशन गृह नरहेको, पार्टीले तिनको सङ्ग्रह नगरेको र माओवादी विद्रोह दबाउने नाउँमा लगाइएको सङ्कटकालले गर्दा व्यक्तिगत रूपमा गरिएको सङ्ग्रहको सुरक्षा गर्नु सबैका लागि ज्यादै कठिन विषय बन्न पुगेकाले ती सबैको प्राप्त असम्भवप्रायः बनेको छ । तथापि, प्राप्त भएसम्मका सान्दर्भिक सामग्रीहरूलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

पार्टीमाथि प्रतिबन्ध लागेपछि उसले भूमिगत रूपमा पर्चा, पम्प्लेट, अपिल एवं सर्कुलेसनका माध्यमबाट आफ्नो साङ्गठनिक संयन्त्रको सञ्चालन गर्‍यो । अघोषित पार्टी मुखपत्रका रूपमा १९ जुलाई १९५४ देखि काठमाडौँबाट *नयाँ जमाना* नामक हिन्दी साप्ताहिकको प्रकाशन सुरु भयो । यसको पहिलो अङ्कको ब्यानर न्यूजको शीर्षक 'सामन्तों के हमले से किसान गाँव छोड़ने पर मजबूर' थियो । यसै अङ्कमा 'आदर्श विवाह' शीर्षकमा मनमोहन अधिकारी र साधना प्रधानको विवाह 'पार्टी विवाह पद्धति' अनुसार २०११ असार ३० गते सम्पन्न भएको लगायतका समाचार दिइएका थिए भने 'नयाँ जमाना' शीर्षकमा सम्पादकीय लेखिएको थियो । सम्पादकीयमा भनिएको थियो, "नेपालको तराईका जनता हिन्दीभाषी भएर पनि यस भाषामा पत्रपत्रिका नभएको अभावलाई हटाउन यो स्वतन्त्र हिन्दी साप्ताहिकलाई प्रकाशमा ल्याइएको छ" (नयाँ जमाना सन् १९५४: १) । यो साप्ताहिकका सम्पादक तथा प्रकाशक श्री कैलाशपति वी.ए. थिए भने पत्रिका हिमहारती प्रेसमा मुद्रित हुन्थ्यो । पत्रिकाको कार्यालय चाँहिँ ध्याचलखु, काठमाडौँमा थियो ।^३ यस पत्रिकाका जम्मा ५ अङ्क मात्र प्राप्त छन् । सम्भवतः त्यसपछि यसको प्रकाशन बन्द भयो ।

नयाँ जमाना अघि श्यामप्रसादको सम्पादकत्वमा *जनमत* साप्ताहिक प्रकाशन हुन्थ्यो । यसको पहिलो अङ्क १७ मई १९५३ मा निस्केको थियो । यसका पनि २२ अङ्क मात्र प्राप्त छन् । पङ्क्तिकारसँग सुरक्षित पत्रिकाको रेकर्डअनुसार १९ अङ्क देखि गोपालचन्द्र गौतम यसका सम्पादक बनाइएका थिए । त्यसैगरी १७ मार्च १९५४ बाट आफूलाई *स्वतन्त्र नेपाली* साप्ताहिक बताउँदै *मशाल* प्रकाशन हुन थाल्यो । यसका प्रथम सम्पादक गणेशप्रसाद श्रेष्ठ थिए । पहिलो अङ्कमा यसको ब्यानर न्यूज थियो— नेपाली काङ्ग्रेस र गोर्खा परिषद्को एकीकरण हुने ? यस अङ्कको सम्पादकीय अङ्क महत्त्वपूर्ण थियो । 'मशाल किन ?' शीर्षकको उक्त सम्पादकीयमा 'जनतालाई प्रजातन्त्रको बाटोतिर बढाउने एउटा निष्पक्ष र स्थायी पत्रिका हुनु कति आवश्यक छ ?' भन्ने प्रश्न उठाउँदै पत्रिकाको उद्देश्य यसप्रकार स्पष्ट पाएको थियो :

१. देशमा भएको राजनीतिक तथा आर्थिक हलचल र परिस्थितिको स्वस्थ आलोचना,
२. जनताको दृष्टिकोणले ती स्थितिहरूको विश्लेषण गर्नु,
३. देशको राजनीतिक र आर्थिक उत्थानको निमित्त जनताको स्वस्थ जनमत तयार गर्नु,
४. अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा पनि जनविरोधी प्रतिक्रियावादीहरूको भण्डाफोर गर्ने तथा जनआन्दोलनहरूको जनताका मित्रहरूसित नेपालका जनतालाई परिचित गराउनु र

^३ लेखकसँग उलपञ्च *नयाँ जमाना* साप्ताहिक, वर्ष १, अङ्क १, १९ जुलाई १९५४ मा आधारित ।

विश्वका जनतासित नेपालका जनताको भाइचाराको विकास गराउनु (मशाल २०१०: २)।

मशालको थप आकर्षण के छ भने यसको लोगो रातो मसीमा छापिएको छ। यस लेखकले थाहा पाए/देखेसम्म नेपाली पत्रकारिताको इतिहासमा रङ्गीन लोगो भएको यो नै पहिलो साप्ताहिक थियो। नेपाली १२ पैसाबाट सुरु भएको यसको मूल्य कहिले बढेर २० पैसा पुगेको त कहिले घटेर ८ पैसामा भरेको देखिन्छ। मूल्य जस्तै यसको रङ्गीन लोगोको ढाँचा पनि एकरूपता कायम रहन सकेन। साथै, नयाँ जमाना र जनमतजस्तै यो मशाल पनि आर्थिक सङ्कटको कारण वर्ष ४, अङ्क ५ भन्दा अघि बढ्न सकेन।

नवयुग : पहिलो औपचारिक मुखपत्र

२०१३ वैशाख ३ तदनुसार १५ अप्रिल १९५६ मा तत्कालीन टङ्कप्रसाद आचार्य सरकारले नेकपामाथिको चारवर्षे प्रतिबन्ध फुकुवा गर्‍यो। सँगसँगै, पार्टी पनि आफ्नो सशस्त्र सङ्घर्षको सोच परित्याग गरेर शान्तिपूर्ण तरिकाबाट समाजवादको प्रचारप्रसार गर्न सहमत भयो।^४ यसै अनुरूप प्रचारप्रसार संयन्त्र निर्माण गर्न २०१४ कात्तिकमा बसेको पार्टी केन्द्रीय समितिको बैठकले मशाल अघोषित रूपमा पार्टीको मुखपत्र रहेको तथ्यलाई मात्र स्वीकार गरेन, नयाँ मुखपत्रका रूपमा नवयुग साप्ताहिक प्रकाशन गर्ने निर्णय पनि सार्वजनिक गर्‍यो।^५ साथै, आर्थिक सङ्कटको कारण मशाल बन्द भएको र सोही कारण त्यसलाई पुनः प्रकाशन गर्न व्यावहारिक नदेखिएकाले नयाँ प्रकाशनका रूपमा नवयुग दर्ता गरिएको स्पष्ट पारियो। पहिलो अङ्क २०१४ कात्तिक १५ गते विहिवार प्रकाशित यसका सम्पादक पोलिटव्यूरो सदस्य डीपी अधिकारी तोकिएका थिए। यसको मुद्रक आनन्द प्रेस र कार्यालय प्याफल टोल घर नं. ११३ काठमाडौँमा रह्यो।^६ मूल्य नेपाली १० पैसा रहेको यसको पहिलो अङ्कको ब्यानर न्यूजको शीर्षक 'विधानसभाको लागि कम्युनिस्ट पार्टी सङ्घर्षशील' रहेको थियो। मशालकै जस्तो नवयुगले पनि 'नवयुगको आह्वान' शीर्षकमा सम्पादकीय लेख्यो। सम्पादकीयमा भनियो, "पार्टीको मुखपत्रका रूपमा निस्कंदै गरेको नवयुगले नेपाल कम्युनिस्ट

^४ विस्तृत जानकारीका लागि हेर्नुहोस् केसी (२०५६: १०२-१०३)।

^५ "अखबारसम्बन्धी पीवी बैठकको निर्णय" टाइप गरिएको र अरू केही पनि उल्लेख नगरिएको नेकपाको सर्कुलर।

^६ नवयुग (सा.), वर्ष १, अङ्क १, २०१४ कात्तिक १५, पृ. ४ मा उल्लेख भएअनुसार।

पार्टीको सिद्धान्त र नयाँ नीतिलाई जनतासमक्ष ल्याउनु नै यसको काम हुनेछ ... आफ्नो उक्त ध्येयप्रतिको दिशामा पत्रकारिताको सीमाभित्र रहेर अधि बढ्नमा देशवासीले साथ-सहयोग दिनेछन्” (नवयुग २०१४: २) ।

नवयुगको लोगोमुन्तिर ‘नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको मुखपत्र साप्ताहिक’ लेखिएको थियो भने वर्ष ३, अङ्क २३ मा पुगेर त्यसमा ‘कम्युनिस्ट विकली’ भन्ने अङ्ग्रेजी लवज पनि थपियो । २०१७ साल पुस १ गतेको काण्डसँगै यसको प्रकाशन अवरूढ हुनपुग्यो । लेखकसँगको सङ्ग्रहको आधारमा यसको अन्तिम अङ्क २०१७ कात्तिक २६ गते (वर्ष ४, अङ्क ११) प्रकाशित भएको थियो । यस अङ्कको मूल्य १५ पैसा र ब्यानर न्यूज ‘धरान नगरपालिकामा नेकपाको शानदार विजय’ थियो । यो साप्ताहिक निकै सामयिक, व्यावसायिक एवं पठनीय सामग्रीयुक्त रहेको तथ्य अहिले पढ्दा पनि पुष्टि हुन्छ ।

पार्टी विभाजन

नेकपा २००८ सालमा आफूमाथि प्रतिबन्ध लागेपछि जनअधिकार सुरक्षा समिति र अन्य जनवर्गीय सङ्गठनहरूको नामबाट राजनीतिमा सक्रिय रह्यो । मोफसलमा पार्टीले आफ्ना नीति-निर्देशनहरू अपानिमार्फत जारी गर्दै रह्यो ।^७ यसै क्रममा २०१७ पुस १ गतेको शाही काण्डलाई नेतृत्वको अल्पमत पक्षले जोडदार प्रतिरोध गर्‍यो तर पार्टीको संस्थापन पक्ष पहिला नै शाही षडयन्त्रमा फसिसकेका कारण अल्पमतको त्यसमा कुनै जोर चलेन । सैनिक आतङ्क एवं धरपकडबाट बच्दै नेता-कार्यकर्ताहरू यत्रतत्र लाग्दै गए र शाही काण्डको २ महिनापछि दरभङ्गामा विस्तारित बैठकका लागि जुट्न सफल भए । तर संस्थापन पक्षको छक्कापञ्जाको कारण त्यो प्रयास व्यर्थ भयो । क्रमशः पार्टी विभाजनतर्फ उन्मुख हुन थाल्यो । २०१८ माघमा गएर अल्पमत पक्षले राष्ट्रको नाममा नेकपाको अपिल नामक सानो पुस्तिका निकाल्न सफलता प्राप्त गरेको भए तापनि पार्टीका प्रकाशन संयन्त्रहरूको उपस्थिति कतै देखिन सकेन । २०१९ सालमा पार्टीमा औपचारिक रूपमै विभाजन आयो । पार्टीको संस्थापन पक्षमा महासचिव डा. रायमाझी, डीपी अधिकारी र कमर शाह आदि थिए भने अल्पमत पक्षमा पुष्पलाल श्रेष्ठ र तुलसीलाल अमात्य आदि थिए ।

२०१९ सालमा बनारसमा सम्पन्न ‘तृतीय अधिवेशन’ केन्द्रीय कमिटी कब्जा गरेर बसेको राजावादी गुटलाई पार्टीबाट निष्कासन गर्न सक्षम रहे तापनि

^७ यस प्रकारका अपानिहरूको सँगालोको लागि हेर्नुहोस् केसी (२०५७) ।

पार्टीलाई अकर्मण्यताको खाडलबाट उठाउन भने विफल रह्यो । नेताहरू एकअर्काको आलोचना एवं गालीगलौजमा लिप्त र सानातिना पुस्तिका एवं ग्रन्थादि निकाल्न मस्त रहे; पार्टी तथा सङ्गठनलाई कुनै दिशा दिन सकेनन् । फलतः समग्र पार्टी नै केन्द्रविहीन अवस्थामा पुग्यो । पार्टीका जिल्ला समितिहरू आ-आफ्नो पायकअनुसार स्थानीय रूपमा पार्टी निर्माणको प्रक्रियामा लागे र कम्युनिस्ट आन्दोलन छिन्नभिन्न हुन पुग्यो । पार्टीको संस्थापन पक्ष राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय तहमा राजाको बचाउ र प्रचारबाजीमा लागेको थियो भने अर्को पक्ष अकर्मण्यताको शिकार बन्यो । यसैकारण आन्दोलनभित्र स्थानीयवाद र उग्रपन्थी चिन्तन प्रकट भयो जसको फलस्वरूप एकपछि अर्को कम्युनिस्ट समूहहरू अस्तित्वमा आउने र बिलाउने गरे । यसबीच तिनले आ-आफ्नो पार्टी प्रकाशनका रूपमा मुखपत्र वा स्वतन्त्र साप्ताहिक, मासिक, द्वैमासिक र अन्य रूपमा विविध प्रकाशनको थालनी गरेर प्रचारप्रसारको क्रम तीव्रताका साथ अधि बढाए । यसबाट भने कम्युनिस्ट आन्दोलनले नेपाली पत्रकारिता जगत्मा आफ्नो छाप छोड्यो ।

पुष्पलाल समूह

अल्पमत पक्षबाट आयोजित तेस्रो महाधिवेशनको निर्वाचित नेतृत्व पनि निष्क्रिय एवं विभाजित भएपछि त्यसद्वारा निर्वाचित पोलिटव्युरोका सदस्य पुष्पलाल आफ्नै ढङ्गबाट अधि बढ्ने निष्कर्षमा पुगे । तदनुरूप गोरखपुरमा २०२५ जेठमा आफ्नो पक्षको 'तृतीय सम्मेलन' आयोजना गरी बेग्लै पार्टी नेकपा (पुष्पलाल समूह) को निर्माण गरे । त्यसपछि पार्टीको सङ्गठनात्मक संरचनाअन्तर्गत प्रचार विभाग बनाएर सामयिक र अन्य रूपका गतिला प्रकाशन गर्न थालियो । यसक्रममा *नयाँ जनवाद* सामयिक र *मिमिरे* सामयिकका साथै र *नेपालपत्र* नेपालीमा र *द नेपाल ट्रिव्यून* अङ्ग्रेजीमा प्रकाशित गरिए । त्यसै गरी नेपाली जनवादी सांस्कृतिक मञ्चको मुखपत्रका रूपमा *मुक्ति मोर्चा* निकालियो । यसका सम्पादक मोदनाथ प्रश्रित थिए ।^९ उनका अनुसार यो पत्रिका तेस्रो अङ्कसम्म पुष्पलाल समूह मातहत निकालियो भने चौथो र पाँचौँ अङ्क निजहरूले पुष्पलालबाट विद्रोह गरेपछि निकालियो । चौथो अङ्क विद्रोह अङ्कका रूपमा निकालिएको थियो ।^{१०} ज्ञातव्य छ,

^९ यस क्रममा पार्टी महासचिव डा. केशरजङ्ग रायमाझीको 'कम्युनिस्ट इन्टरनेसनल' को मुखपत्र *वर्ल्ड मार्क्सिस्ट रिभ्यू*मा प्रकाशित लेख (रायमाझी सन् १९६२) बहुचर्चित रहेको छ, जसलाई पञ्चहरूले नेपालीमा अनुवाद गरी पुस्तिकाको रूपमा बाँडेका पनि थिए (रायमाझी मिति नखुलेको) ।

^९ मोदनाथ प्रश्रितसँग २०६३ माघ २९ गते भएको कुराकानी ।

^{१०} मोदनाथ प्रश्रितसँग २०६३ माघ २९ गते भएको कुराकानी ।

२०३४ सालमा पुष्पलाल समूहका सक्रिय कार्यकर्ता जीवराज आश्रित, मोदनाथ प्रश्रित र मदन भण्डारीहरूले समूहबाट विद्रोह गरी मुक्तिमोर्चा समूह गठन गरेका थिए।^{११} नेकपा (माले) को कोअर्डिनेशन केन्द्र (माले) मा यसको विलयपश्चात् चाहिँ मुक्तिमोर्चाको सम्पादक प्रदिप नेपाल बनाइए र यो मालेको राजनीतिक पत्रिकाका रूपमा प्रकाशित हुँदै रह्यो।

माले/एमाले

बनारसको केन्द्र अकर्मण्य भएपछि जिल्ला विद्रोह गर्ने क्रममा नेकपाको भ्नापा जिल्ला कमिटीले नजिकैको नक्सलवादी आन्दोलनबाट प्रभावित भई किसान विद्रोहको नाममा व्यक्तिहत्याको राजनीति थाल्यो। २०२७ सालबाट सुरु भएको यस विद्रोहलाई राजनीतिक गन्तव्यसम्म पुऱ्याउन भ्नापालीहरू राष्ट्रिय स्तरको कम्युनिस्ट पार्टी गठनतर्फ अग्रसर भए। यस क्रममा २०३२ सालमा अखिल नेपाल कम्युनिस्ट क्रान्तिकारी कोअर्डिनेशन कमिटी (को.क.) स्थापना गर्दा यसको मुखपत्रका रूपमा *वर्ग सङ्घर्ष*को प्रकाशन सुरु गरियो। प्रकाशनले १० वर्ष पूरा गरेको उपलक्ष्यमा वर्ष ११, पूर्णाङ्क १४ (२०४२) को सम्पादकीयमा यस्तो उल्लेख गरिएको थियो :

यसको प्रकाशन २०३२ सालदेखि नै सुरु भएको थियो। जति बेला यो तत्कालीन कोअर्डिनेशन कमिटीको केन्द्रीय मुखपत्रका रूपमा प्रकाशित हुँदै आएको थियो। २०३५ सालमा पार्टी स्थापनादेखि मात्र यसले हाम्रो पार्टीको केन्द्रीय कमिटीको मुखपत्रको दर्जा प्राप्त गर्‍यो (वर्ग सङ्घर्ष २०४२: ख)।

पत्रिकाको शीर्षकले नै तत्कालीन मालेको सैद्धान्तिक धारलाई प्रकट गर्दछ। तर, चालिसको दशकपछि पार्टी नेतृत्वमा क्रमशः वर्ग सङ्घर्ष होइन जन सङ्घर्षको सोच प्रकट हुनथाल्यो। त्यसैले वर्ग सङ्घर्षको ठाउँ जनसङ्घर्षले लियो र अन्ततः अङ्क १५ (२०४३) पछि *वर्ग सङ्घर्ष* (त्रैमासिक) को प्रकाशन स्थगित भयो। प्रदिप नेपालका अनुसार, वर्ग सङ्घर्षको ठाउँ जन सङ्घर्षले लिएको कारण नै यस्तो हुन गएको हो।^{१२} त्यसै गरी, छैटौँ अङ्कदेखि प्रदिप नेपालको सम्पादकत्वमा अधि बढेको पार्टीको राजनीतिक पत्रिका *मुक्ति मोर्चा* पनि अङ्क २३ (२०४६) सम्म मात्र प्रकाशन भयो। भ्रुण्डै १० वर्ष बन्द भएपछि यो पत्रिका २०५५/५६ बाट नेपालकै सम्पादकत्वमा

^{११} विस्तृत विवरणका लागि हेनुहोस् केसी (२०६०: ६४-६५)।

^{१२} प्रदिप नेपालसँग २०६३ माघ २९ मा भएको कुराकानी।

पुनः साहित्यिक पत्रिकाको रूपमा प्रकाशित हुन थालेको थियो तर चार अङ्कभन्दा बढी निस्कन सकेन । उता २०४७ जेठबाट चाहिँ मालेले आफ्नो नेपाली मुखपत्रका रूपमा २०१७ मा बन्द भएको अविभाजित पार्टीको मुखपत्र *नवयुग*लाई नै अधि बढायो । पार्टीले न्यू एरालाई आफ्नो अङ्ग्रेजी मुखपत्र बनाएको थियो ।

साप्ताहिक *नवयुग* २०४७ सालदेखि पाक्षिक भयो र २०५६ सालमा प्रदिप नेपाल पार्टी सञ्चार विभागको प्रमुख बनेपछि मासिक रूपमा प्रकाशन हुनथाल्यो । यो क्रम हालसम्म जारी छ । २०४७ यता यसको सम्पादन कहिले केन्द्रीय कमिटी त कहिले माधवकुमार नेपाल, कहिले भलनाथ खनाल त कहिले शङ्कर पोखरेल, कहिले नेकपा माले (२०४७ पुसपछि एमाले) त कहिले प्रदिप नेपालद्वारा गरिएको देखिन्छ । यसबीच २०५४ फागुनमा एमाले फुटेर नेकपा (माले) को पुनर्गठन भएपछि उसले *वर्ग सङ्घ*को पुनःप्रकाशन आरम्भ गर्‍यो । त्यो देखेर मातृपार्टी एमाले पक्षबाट पनि २०५७ भदौबाट उही *वर्ग सङ्घ*को पुनःप्रकाशन थालियो र अङ्क २१ सम्म अधि बढाइयो । यसको अन्तिम अङ्क २०५८ पुसमा संयुक्ताङ्कका रूपमा प्रकाशन भएको थियो ।^{१३} यो पत्रिका पहिलेको *वर्ग सङ्घ* जस्तो डिमाई होइन म्यागेजिन आकारमा छापिएको थियो र सम्पादक पार्टी महासचिव माधवकुमार नेपाल रहेका थिए ।

औपचारिक मुखपत्रबाहेक घोषित अघोषितरूपमा दैनिक *सगरमाथा*, पाक्षिक *सूर्य* तथा *नवआवाज*, साप्ताहिक, *दृष्टि*, *छलफल* र *बुधवार* जस्ता पत्रपत्रिकाहरूले पनि एमाले पार्टी र त्यसको विभिन्न समूह उपसमूहका मुखपत्रका रूपमा काम गरे र गरी नै रहेका पनि छन् । स्थानाभाव र समय सीमाको कारण तिनको सविस्तार व्याख्या यहाँ सम्भव छैन । तथापि, यी सबैको समग्र लेखाजोखा प्रस्तुत सन्दर्भको एउटा राम्रो अध्ययन सामग्री हुने तथ्यलाई अस्वीकार गर्न सकिन्न ।

चौथो महाधिवेशन

२०२७ सालमा ८ वर्ष भ्यालखाना बसी बाहिर आएपछि पार्टीको द्वितीय महाधिवेशन (२०१८) बाट केन्द्रीय समितिमा निर्वाचित मोहनविक्रम सिंहले केन्द्रीय न्यूक्लसको गठनद्वारा पुष्पलाल र भ्रुपापाणी समूहभन्दा पृथक रहेका कम्युनिस्ट नेता, कार्यकर्ता बटुली बेग्लै कम्युनिस्ट समूह गठनको प्रक्रिया सुरु गरे । यस क्रममा अखण्डित कम्युनिस्ट पार्टीको अघोषित मुखपत्रका रूपमा प्रकाशित भई डेढ दशक अधिदेखि बन्द रहेको *मशाल* साप्ताहिकको नै पुनः

^{१३} नेकपा (एमाले) केन्द्रीय कार्यालय, पुस्तकालय शाखाका आरसी बोहोराबाट प्राप्त जानकारी ।

प्रकाशन २०३० बाट थालियो । सुरुका अङ्कमा यसलाई न्यूक्लसको मुखपत्र नै त भनिएन तैपनि त्यसले मुखपत्र सरहको हैसियत पायो ।^{१४} २०३१ मा सम्पन्न पार्टीको चौथो महाधिवेशन (चौम) पछि भने आधिकारिक रूपमा मशाललाई नै पार्टीको मुखपत्र घोषित गरियो । यसले पार्टीको सैद्धान्तिक-वैचारिक मुखपत्रको काम गरेको थियो ।^{१५}

२०४० सालमा पार्टीबाट निर्मल लामा समूह चोइटिएर नेकपा (चौम) भएपछि मोहनविक्रम पक्षको पार्टीको नाम नै नेकपा (मशाल) रहन पुग्यो भने मशाल पत्रिका पार्टीको मुखपत्र कायम रह्यो । २०४२ मा नेकपा (मशाल) पनि मशाल र मसाल समूहका रूपमा विभाजित हुन पुगेपछि दुवैले मशाल र मसालको नामबाट बेग्लाबेग्लै मुखपत्र चलाउँदै आए । २०५९ सालसम्म पनि मोहनविक्रम पक्ष मसाल समूहकै नाममा सक्रिय रह्यो । यसबीच, २०४८ सालमा मशाल, चौम र रूपलाल विश्वकर्माको सर्वहारा श्रमिक सङ्गठन, नेपालका बीच एकता भई बनेको नेकपा (एकता केन्द्र) को मुखपत्र पनि मशाल नै रह्यो र यसका एकाध अङ्क सोही नामबाट प्रकाशित भए । एकता केन्द्र काल (२०४८-२०५१) मा मशालवाहेक विचारधारा नामको अन्तर पार्टी पत्रिका पनि सञ्चालन भएको देखिन्छ । पार्टी केन्द्रीय कार्यालयको सम्पादन तथा प्रकाशनमा आएको यस पत्रिकाका पनि एकाध अङ्कभन्दा बढी निस्कन सकेनन् तर लेखकसँग सुरक्षित यसका पूर्णाङ्क १ (असोज २०४८) र पूर्णाङ्क २ (कात्तिक २०४९) हेर्दा यिनको सामग्री उत्कृष्ट देखिन्छ । अझ, उक्त पार्टीका वरिष्ठ नेता निर्मल लामाद्वारा विरामी अवस्थामा वीर अस्पतालबाट पार्टी केन्द्रलाई लेखिएका ३/४ ओटा पत्रहरू निकै चित्ताकर्षक लाग्छन् (विचारधारा २०४८) । उता निर्मल लामाको साविक चौम आफैँको भने कुनै औपचारिक मुखपत्र फेला परेको छैन । अघोषित मुखपत्र भन्न सकिने, विचारप्रधान पाक्षिकका रूपमा जनमत देखा परेको छ जसका अङ्क ३ र ४-५ को संयुक्ताङ्क मात्र लेखकले फेला पार्न सकेको छ । यसका प्रधान सम्पादक नारायणकाजी श्रेष्ठ रहेका छन् जुन हाल नेकपा (एकता केन्द्र-मसाल) का महासचिव प्रकाशको वास्तविक नाम भएको अनुमान गरिन्छ । जहाँसम्म मशाल/मसालको कुरा छ- पहाडी, शेरसिंह, जयवर्धन पुलामी, आनन्दबहादुर र नेकपा (मसाल) र मशालका केन्द्रीय कमिटीहरू यसका सम्पादक/प्रकाशक रहेको देखिन्छ । नेकपा (चौम) भन्दा यसको गर्भबाट निस्किएका

^{१४} २०६३ फागुन १ गते चित्रबहादुर केसीसँग गरिएको कुराकानी ।

^{१५} २०६३ फागुन १ गते चित्रबहादुर केसीसँग गरिएको कुराकानी ।

नेकपा (चौम), नेकपा (मशाल) र नेकपा (मसाल) समेतलाई बुभुत्तुपर्ने हुन्छ र त्यसै परिवारबाट नेकपा (एकता केन्द्र), नेकपा (माओवादी), नेकपा (मशाल) र नेकपा (एकता केन्द्र मसाल) समेत निर्माण भएको तथ्यलाई पनि बिर्सन हुँदैन । ध्यान दिनुपर्ने कुरा के हो भने मशाल, मसाल र एकता केन्द्र तीनै घटकले *मशाल/मसाल*लाई आ-आफ्नो समूहको मुखपत्र बनाए । २०५९ सालमा एकता केन्द्र र मसालबीच एकता भई नेकपा (एकता केन्द्र-मसाल) बनेपछि सो समूहले पनि *मसाल*लाई नै पार्टी मुखपत्र बनाएको थियो । तर त्यसभित्रको एकता केन्द्र पक्षले त्यसलाई पूर्व मसाल पक्षीय मुखपत्रका रूपमा व्यवहार गरेपछि हालसम्म त्यो पत्रिका अपवादबाहेक बन्द नै छ ।^{१६}

माओवादी

२०४८ सालमा बनेको नेकपा (एकता केन्द्र) २०५१ सालमा पुनर्विभाजित भएपछि पूर्व मशाल पक्षधरहरू नेकपा (माओवादी) को नाममा अधि बढे । २०५२ फागुन १ पछि यो पार्टी जनयुद्धमा होमियो । स्वभावतः यसमा वैचारिकभन्दा सैन्ययुद्धले बढी प्रोत्साहन पायो । तथापि पार्टीले जनयुद्धको प्रचारप्रसारको राजनीतिलाई पनि त्यत्तिकै प्राथमिकता दियो । फलस्वरूप माओवादी विश्वकै कम्युनिस्ट आन्दोलनमा पहिलोपटक सूचना प्रविधिको भरपुर उपभोगकर्ता हुन पुगे (लिन्टनर २०५९) । यस क्रममा उनीहरूले पार्टी र प्रचार सामग्रीमा पर्याप्त जोड दिए र घोषित अधोषित प्रशस्त मुखपत्रहरू सञ्चालन गरे । घोषित रूपमा चाहिँ नेपालीमा *माओवादी* र अङ्ग्रेजीमा *दि वर्कर* नै पार्टीका केन्द्रीय मुखपत्र हुन् । यिनको प्रकाशन सामयिक रूपमा भएको र पार्टीका आधिकारिक दस्तावेज र दृष्टिकोण बोक्ने गरेको देखिन्छ । तर भण्डे १२ वर्षमा *माओवादी*का ४ र *दि वर्कर*का १० अङ्क मात्र प्रकाशन हुन सके । यिनको सम्पादन/प्रकाशन स्वयं केन्द्रीय प्रकाशन विभागले गर्‍यो । त्यसबाहेक २०५३ देखि नै नेकपा (माओवादी) को सामयिक बुलेटिनका रूपमा *जनयुद्ध* पनि निस्कने गर्‍यो । त्यसै गरी पार्टीको वैधानिक मोर्चा— संयुक्त जनमोर्चा नेपालले पनि आफ्नो मुखपत्रका रूपमा २०५४ सालबाट *जनमोर्चा*को प्रकाशन थाल्यो । यसको पहिलो अङ्क २०५४ वैशाखमा प्रकाशमा आएको हो । अन्य संस्करण चाहिँ यस पङ्क्तिकारले फेला पार्न सकेको छैन ।

^{१६} यी पङ्क्ति लेखिसकेपछि एकता केन्द्रबाट छुट्टिएको मोहनविक्रम समूहले आफ्नो पुरानो मसालको इतिहाससँग जोड्दै २०६३ फागुन २६-३० मा समूहको सातौँ महाधिवेशन सम्पन्न गरेको छ । र, पार्टीको नाम पूर्ववत् नेकपा (मसाल) राख्दै पार्टी मुखपत्र *मसाल* को पुनः प्रकाशन पनि सुरु गरेको छ ।

जनजिब्रो, मूलप्रवाह, दिशाबोध, नवआकाश, अभियान जस्ता सामयिक र मासिक प्रकाशनहरूले आफूलाई माओवादी सम्बद्ध घोषित नगरेरै पनि माओवादी विचार र गतिविधिको यथेष्ट प्रचार प्रसार एवं पक्षपोषण गरे। साप्ताहिकमा जनादेश, महिमा, पृष्ठभूमि आदिको पनि विशिष्ट भूमिका र योगदान रह्यो। यस क्रममा यी पत्रपत्रिकासँग सम्बद्ध पत्रकारले धरपकड, कुटपिट, अपहरण, यातनाको शृङ्खला भोग्नु पर्‍यो भने जनादेशका सम्पादक कृष्णसेन 'इच्छुक' ले त ज्यानसमेत अर्पण गर्नुपर्‍यो। हिजोआज संश्लेषण, प्रोफाइल, प्रत्याक्रमण, नवचेतना आदिले माओवादीको प्रचार युद्धलाई शीर्षस्थानमा राखेका छन् र सबैलाई उछिनेका छन्।

साथै, गएको १२ वर्ष राजनीतिक पर्चा, पम्प्लेट, पोष्टर जगतमा माओवादीको लगभग एकलौटी नै रह्यो। तर शेरबहादुर देउवाको पालामा र त्यसपछि समेत लागेको सङ्कटकालमा व्यक्ति विशेषवाट यस्ता सामग्रीको जतन-जगोडा अकल्पनीय र असम्भवप्रायः भयो। कम्युनिस्ट सामग्रीको सङ्ग्रह राजद्रोह सरह मानिने त्यो बेला रातबिरात शाही सेना आम नागरिकका घरमा बुर्कुसी मादै आतङ्कसहितको धरपकड एवं अपहरण गरिहिँड्थ्यो जसका कारण जीवनरक्षाको प्रश्न नै दुरुह बन्न पुगेको थियो। मदन पुरस्कार पुस्तकालयमा त्यस्ता सामग्री अवश्य हुन सक्छन् तर त्यो पुस्तकालय २०३६ सालदेखि नै सर्वसाधारणका निम्ति सहज-सुलभ छैन। बरु माओवादीको प्रकाशन विभाग, विशेष कमाण्डले प्रचण्ड, डा. बाबुराम भट्टराई र किरणका नामबाट विभिन्न समयमा पार्टीले जारी गरेका ४९ ओटा महत्त्वपूर्ण अपिल तथा प्रेस विज्ञप्तिको सङ्कलनका रूपमा जनप्रतिरोधका गौरवशाली चारसय दिन (२०५८ मङ्सिर ६-२०५९ पुस ११) प्रकाशमा ल्याउने काम गर्‍यो (नेकपा माओवादी २०५९)। त्यसै गरी युवा पत्रकार अशोक सुवेदी 'आयुष' ले दुश्मनका किल्लाहरू कब्जा गर्दा (सुवेदी २०६०क) र प्रतिक्रियावादी अखडाहरूमाथि भीषण हमला (सुवेदी २०६०ख) प्रकाशमा ल्याए जसमा छापामारको वलिदान र आत्मकथाको सटीक विवरण पढ्न पाइन्छ।

पुनर्गठित माले

२०५४ फागुन २१ गते एमालेवाट फुटेर पुनर्गठित भएको नेकपा (माले) ले २०५६ भदौदेखि तत्कालीन माले (२०३५) को मुखपत्र वर्ग सङ्घर्ष लाई नै आफ्नो मुखपत्रका रूपमा प्रकाशन गर्न थालेको थियो। तर यो धेरै अङ्क निस्कन सकेन। यसैबीच २०५८ फागुन ३ गते मालेको बहुमत पक्ष महासचिव वामदेव गौतमको नेतृत्वमा एमालेमै फर्किएपछि अल्पमत पक्षले सीपी मैनालीको अग्रसरतामा उक्त पार्टी सञ्चालन गर्न

थाल्यो र केही समयदेखि स्थगित रहेको *वर्ग सङ्घर्ष*को पनि पुनः प्रकाशन सुरु गर्‍यो । त्यसको सम्पादक मण्डलमा सीपी मैनाली, ऋषि कट्टेल र जीतवीर लामा रहे । पुनःप्रकाशित पहिलो अङ्कको सम्पादकीयमा यस्तो उल्लेख थियो:

... यो पहिलो पटक २०३५ साल पुस १० गते स्थापित नेकपा (माले) को मुखपत्रको रूपमा प्रकाशित भएको थियो । डेढ दर्जन जति अङ्कहरू प्रकाशित भएपछि यो स्थगित हुन पुगेको थियो । यो दोस्रोपटक २०५४ साल फागुनमा पुनर्गठित नेकपा (माले) को मुखपत्रको रूपमा भदौ २०५६ देखि प्रकाशित हुन थालेको थियो । केही अङ्क प्रकाशित भएपछि नेकपा (माले) को केन्द्रीय कार्यकारी नेतृत्वमा पलायनवादी सोच प्रभावी हुन थालेपछि यसको प्रकाशन हुन छाडेको थियो । यही फागुन ३ गतेका दिनदेखि औपचारिक रूपमा दोस्रोपटक नेकपा (माले) को पुनर्गठन र शुद्धीकरणको अभियान सुरु भएको छ । अब यो *वर्ग सङ्घर्ष* पुनर्गठित हुन लागेको नेकपा (माले) को केन्द्रीय संयोजन समितिको मुखपत्रका रूपमा तेस्रोपटक प्रकाशित हुँदैछ (वर्ग सङ्घर्ष २०५८: १) ।

हाल (२०६३ पुस) यो पुनर्गठित माले पनि पुनर्विभाजित भइसकेको छ र ऋषि कट्टेलको नेतृत्वमा एउटा समूह त्यहाँबाट चोइटिएर समानान्तर नेकपा (माले) हुँदै सीताराम तामाङ र दानवीरको समूहसँग मिली नेकपा (एकीकृत) गठन गर्न पुगेको छ । यो समूहको मुखपत्रको टुङ्गो नलागेको भए तापनि सीपी मैनालीको मालेले चाहिँ *वर्ग सङ्घर्ष* प्रकाशन गरिरहेको छ । यी पङ्क्ति लेख्दै गर्दा त्यसको आठौँ अङ्क प्रकाशोन्मुख छ ।^{१७}

विविध

नेपालमा कम्युनिस्ट समूह र तिनका बीचको कलहमा जति जटिलता छ त्यत्ति सायद संसारमा अन्त कतै भेट्न सकिँदैन । विगतमा त यिनीहरू टुक्रिएकै थिए, यी पङ्क्ति लेखिरहँदाको एकाध महिनाभित्र पनि निरन्तर मिल्ने, छुट्टिने, विग्रने र टुट्ने फुट्ने काममा व्यस्त देखिएका छन् । यस अवधिमा एउटै एकता केन्द्र-मसाल, राजवीर समूह, विजयकुमार समूह, मोहनविक्रम समूह र संस्थापन पक्षका रूपमा चार टुक्रामा विभाजित भयो । यसअघि नै केशव नेपाल 'विजय कुमार' समूहले चोइटिएर नेकपा (२००६) बनाइसकेको थियो । उता, नेकपा (मालेमा) बाट कुमार बेल्वासे समूह नेकपा (माले) मा प्रवेश गर्‍यो भने मालेबाट सन्तोष राजभण्डारी समूह नेकपा (मालेमा केन्द्र) मा प्रवेश गर्‍यो । नेकपा

^{१७} २०६३ फागुन ३ गते नेकपा (माले) का पोलिटव्युरो सदस्य कुमार बेल्वासेसँग भएको कुराकानी ।

(साम्यवादी) का नन्दकुमार प्रसाईं नेकपा (मालेमा केन्द्र) सँग पुनः एकता गर्न पुगे। त्यही मालेमा केन्द्रबाट सीताराम तामाङ समूहले विद्रोह गरी समानान्तर मालेमा केन्द्र स्थापना गरेको घोषणा गर्‍यो भने मालेभित्र ऋषि कट्टेल समूहले विद्रोह गरी समानान्तर माले गठन गर्‍यो। फेरि २०६३ फागुन १४ मा यो माले, सीताराम तामाङ र राजवीर समूह मिलेर नेकपा (एकीकृत) गठन गरिएको सार्वजनिक जानकारी दिइयो। उता संयुक्त-मार्क्सवादी समूह पनि विभाजित भयो। एउटा पक्षले आफूलाई पुरानो नेकपा (संयुक्त) भनेको छ भने अर्को पक्ष चाहिँ 'साविक संयुक्त-मार्क्सवादी' कै नाममा सक्रिय छ।^{१८} यी सबै समूह नेपालको कम्युनिस्ट परम्परालाई पछ्याउँदै एकले अर्कालाई पार्टीबाट निष्कासन गरेको र आफू मात्र सच्चा/आधिकारिक पार्टी भएको घोषणा गरिरहेका छन्। यहाँनेर उल्लेखनीय के पनि छ भने नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलन जुँगाको लडाईँबाट अहिले भातको लडाईँमा आइपुगेको छ। किनभने अहिले संसद र सरकारको भतेर सिंहदरवारमा तयार छ। टुटफूटको औचित्य देखाउन गरिने नीति र सिद्धान्तको कुरा बाहिरी जामा मात्र हो; भित्री रूपमा यिनको एउटै अभिलाषा छ— कसरी भान्सामा पुग्ने।

साना-ठूला सबैजसो कम्युनिस्ट समूहहरूले आ-आफ्ना समूहका मुखपत्र र अन्य प्रकाशन निकाल्ने गरेको पाइन्छ। तिनमा जति ठूलठूला सैद्धान्तिक कुरा गरिए पनि तिनको वास्तविक उद्देश्य चाहिँ तत् तत् समयका भित्री अभिलाषाको परिपूर्ति रहेको हुन्छ, जसको सम्बन्धमा सरकार वा पार्टीको पद वा नेतृत्वसँग गाँसिएको हुन्छ। भर्खरै समूहगत रूपमा प्रमुख पार्टीहरूका मुखपत्रबारे चर्चा गरियो। ती बाहेक विभिन्न पार्टी समूह र भ्रातृ सङ्गठनहरूले पनि फाट्टफुट्ट सामयिक वा आवधिक रूपमा आ-आफ्ना मुखपत्र प्रकाशमा ल्याउने गरेका छन्। वाम समूहको निकै पुरानो मध्येको नेकपा (मानन्धर) समूहले २०३८ देखि २०४२ सम्म *माध्यम* साप्ताहिकलाई पार्टीको मुखपत्रका रूपमा प्रकाशन गरेको देखिन्छ भने तत्कालीन नेकपा बर्मा, मानन्धर र अमात्य समूह मिलेर बनेको नेकपा (संयुक्त) को मुखपत्रका रूपमा *कम्युनिस्ट सन्देश* मासिक बुलेटिन निस्किएको पाइन्छ। २०६२ सालमा नेकपा (संयुक्त) र मार्क्सवादी एकीकृत भएपछि सो समूहले मासिक रूपमा *कम्युनिस्ट प्रवाह* प्रकाशन गर्दै आएको छ। हाल यो पत्रिका संयुक्तको संस्थापन पक्षको मात्र मुखपत्र बन्न पुगेको छ।

^{१८} अन्ततः यो आलेख तयार हुँदाहुँदै केशव नेपाल 'विजय कुमार' को नेकपा (२००६) चाहिँ २०६३ चैत २२ मा माओवादीसँग एकता गर्न पुगेको छ।

२०४७ सालतिर अस्तित्वमा आएको नेकपा (मालेमा) ले २०५२ मा नेकपा (साम्यवादी) सँग एकता गरी नेपाल साम्यवादी पार्टी (मालेमा) गठन गरेपछि *दृष्टिकोण* मासिकलाई पार्टीको मुखपत्र बनायो तर त्यो दोस्रो अङ्कभन्दा अगाडि बढ्न सकेन । सोही समूहले २०५४ सालबाट *कम्युनिस्ट* (द्वैमासिक) लाई आफ्नो सैद्धान्तिक पत्रिकाको रूपमा अधि बढायो तर यो घोषित मुखपत्र थिएन । यसलाई धेरैअघि केशव देवकोटाले दर्ता गराएका थिए^{१९} यही पनि आठौँ अङ्कभन्दा अगाडि बढ्न सकेन ।

अलिक पछ्याडि फर्कदा ३० को दशकमा देखा परेको एउटा समूह— क्रान्तिकारी कम्युनिस्ट सङ्गठनले आफ्नो मुखपत्रका रूपमा *वर्गयुद्ध* प्रकाशमा ल्याएको देखिन्छ । तर यसको दोस्रो अङ्क २०३७ वैशाखमा प्रकाशन हुँदा नहुँदै सङ्गठन तत्कालीन नेकपा (माले) मा विलय भएपछि यो प्रकाशन पनि त्यसभन्दा अगाडि जान सकेन । यही दशकमा नेपाल प्रगतिशील अध्ययन मण्डलले *मिमिरे* मासिक प्रकाशन गर्न थालेको थियो । यो साहित्यिक प्रगतिशील पत्रिका थियो जसले कम्युनिस्ट आन्दोलनको वैचारिक निर्माण र इतिहास लेखनमा प्रशंसनीय योगदान गर्‍यो । यसको सम्पादक मण्डलमा मञ्जु चापागाईं लगायत पाँच जना थिए ।^{२०} यस दशकमा साहित्यिक मासिक, द्वैमासिक र त्रैमासिकमा *नौलो साहित्य*, *वेदना*, *संकल्प* र *भिसमिसे* युवाहरूमाभ निकै चर्चित र लोकप्रिय थिए । ४० को दशकमा नेपाली कम्युनिस्ट एकता प्रवर्धन मञ्चको सामयिक प्रकाशन *एकता बुलेटिन* बाहिर आएको देखिन्छ तर यो अङ्क दोस्रो (२०४७) भन्दा अगाडि बढ्न सकेन । यसका सम्पादकमा आनन्ददेव भट्टलगायत पाँच जना रहेका थिए । ५० को दशकमा प्रकाशित *सुनौलो विहानी* मासिकले मुख्यरूपमा माओवादी समाचार, सामग्री र विचार दिने कार्य गर्‍यो । यही दशकमा क्षेत्रीयरूपमा *सचेतना* त्रैमासिक जस्ता विचारप्रधान र *जनक्रान्ति* जस्ता मुखपत्र देखा परे । *जनक्रान्ति* नेकपा (माओवादी) पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय व्यूरोद्वारा प्रकाशित थियो । यसबाहेक कम्युनिस्ट पार्टीका भ्रातृ सङ्गठनहरूले आ-आफ्नो तहबाट *मजदुर सन्देश*, *योद्धा*, *विद्यार्थी आवाज* जस्ता मुखपत्रहरू पनि प्रकाशमा ल्याए । सबैभन्दा पछि, चार वाम समूहको संयुक्त वाम मोर्चाको सामयिक प्रकाशनका रूपमा २०६२ आश्विनमा *संयुक्त वाम आन्दोलन* नामक मुखपत्र प्रकाशमा आएको हो । तर मोर्चाले दह्रोसँग खुट्टा नटेक्दै विभाजन सुरु भएको हुँदा यो पनि पहिलो अङ्कभन्दा अगाडि बढ्न सकेन ।

^{१९} कृष्णदास श्रेष्ठसँग २०६३ फागुन ३ गते गरिएको कुराकानी ।

^{२०} लेखकसँग उपलब्ध *मिमिरे* (पुष्पलाल विशेषाङ्क), २२ जुलाई १९८१, अङ्क ३ ।

एक अर्काविरुद्ध प्रचार युद्ध

२०१९ सालमा आफ्नो अग्रसरतामा सम्पन्न तेस्रो महाधिवेशनको मसी सुकन नपाउँदै वरिष्ठ नेता पुष्पलाल र पार्टी महासचिव तुलसीलाल अमात्य एक अर्काविरुद्ध खनिन थाले । यसक्रममा अमात्यले कुन बाटो लेखे भने पुष्पलालले मूल बाटो लेखे । कुन बाटो मूलतः पुष्पलाल विरुद्ध केन्द्रित थियो भने मूलबाटोले केही सैद्धान्तिक अवधारणागत प्रश्नहरू पनि उठाएको थियो । यद्यपि कुन बाटो पनि आफ्नो राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सोच प्रस्तुत गर्न चुकेको थिएन । दुवैको सार चाहिँ के थियो भने तुलसीलाल तत्कालीन सोभियत सङ्घको 'राष्ट्रिय प्रजातन्त्र' कार्यक्रमतर्फ ढल्केका देखिन्थे भने पुष्पलाल चीनको 'नयाँ जनवादी क्रान्ति' तर्फ । यही मेसोमा नेपाली कम्युनिस्टहरू रुसमुखी र चीनमुखी खेमामा विभक्त भए । डा. केशरजङ्ग रायमाझीको समूह रुसीहरूसँग विशेष निकट रहेकाले अमात्य स्वयंले भने लामो समयसम्म नेपालमा रुसपक्षीय कम्युनिस्ट खेमाको प्रतिनिधित्व गर्न सकेनन् । बरु डा. रायमाझी जनतामाझ 'राजाका दलाल' का रूपमा नाङ्गिदै गएपछि उनकै समूहबाट विष्णुबहादुर मानन्धरले पृथक् समूह खडा गरे र त्यही नेपालको वास्तविक रुसपक्षीय कम्युनिस्ट समूह बन्न पुग्यो ।

२०२५ सालमा पुष्पलालले आफ्नो बेग्लै समूह बनाए तापनि त्यसको सोच र व्यवहार पूर्ववर्ती समूहभन्दा बेग्लै नदेखेपछि भ्रपा जिल्लाका कम्युनिस्टहरूले २०२८ सालमा व्यक्तिहत्याको राजनीतिबाट 'सशस्त्र सङ्घर्ष' को उठान गरे । त्यसपछि व्यक्ति हत्या पनि 'उग्र वामपन्थी दुस्साहस' भयो भन्दै 'वास्तविक क्रान्ति गर्न' २०३१ तिर मोहनविक्रम सिंह नेकपा (चौथो महाधिवेशन) को झण्डा लिएर मैदानमा उत्रिए । यो बेलासम्ममा डा. रायमाझीले पुष्पलाललाई मात्र होइन तुलसीलाललाई पनि 'दुस्साहसवादी' र 'उग्रवादी' भन्न थालिसकेका थिए । पुष्पलाल चाहिँ डा. रायमाझीहरूलाई 'संशोधनवादी' र 'राजावादी' भन्ने गर्दथे । तर पछिबाट यी सबैलाई उछिन्दै मोहनविक्रम र भ्रपालीहरूले एकअर्कालाई 'गद्दार गुट' भन्न थाले । २०२८ सालमा मोहनविक्रम सिंहले आनन्दबहादुरको नाममा 'गद्दार पुष्पलाल' लेखे । त्यसै सिकोमा भ्रपालीहरूले मोहनविक्रम समूहलाई 'मशाल गद्दार गुट' को नामबाट घृणा गर्न थाले भने पुष्पलाललाई 'काङ्ग्रेसको पुच्छर' उपाधि प्रदान गरे । सबै समूहले आ-आफ्ना पार्टी प्रकाशन र कार्यकर्ताहरूलाई यिनै बोलीमा लोली मिलाउन प्रवृत्त गराएका थिए । स्वयं पुष्पलालले पनि डा. रायमाझीलाई 'गद्दार रायमाझी' नै भनिसकेका रहेछन् तर त्यो कुरा चाहिँ उनको निधनपछि (२०५३) मा मात्र प्रकाशमा आयो ।

३० को दशकमा भ्रापाली समूह (सुरुमा अखिल नेपाल कम्युनिस्ट क्रान्तिकारी कोअर्डिनेशन कमिटी-माले र २०३५ बाट नेकपा माले को मुखपत्र *वर्ग सङ्घर्ष*ले आक्रमणको मुख्य लक्ष्य नै पुष्पलाल र मोहनविक्रम समूहलाई मानेको थियो । पार्टीका अन्य प्रकाशनहरूले पनि तिनलाई नै प्रहारको निशाना बनाए । कहाँसम्म भने नेकपा (माले) को स्थापना सम्मेलन (२०३५) द्वारा पारित राजनीतिक प्रतिवेदनमा नेकपाको स्थापना (१९४९) लाई नै 'अन्तर्राष्ट्रिय संशोधनवादको षड्यन्त्र' को उपज मानियो । त्यसै गरी, भर्खरै भनेजस्तो, पुष्पलाललाई 'काङ्ग्रेसको पुच्छर' भनियो भने मोहनविक्रम समूहलाई 'गद्दार गुट' । 'मोहनविक्रम गद्दार गुटको राजनीतिको भण्डाफोर गरौं' शीर्षक लेखको अन्त्यमा भनिएको छ, "कमरेडहरू ! माओत्सेतुङ विचारधारा र चारु मजुन्दारको क्रान्तिकारी लाइनलाई समातौं र यो मोहनविक्रम गद्दार गुटको आलोचना र खण्डनलाई अझ व्यापक, गहिरो र उन्नत पारौं" (वर्ग सङ्घर्ष २०३३: ५७) । उता, मोहनविक्रम समूहको मुखपत्र मशाल पनि माले विरुद्ध यस्तै आक्रमणमा केन्द्रित थियो ।

'उग्र वामपन्थी भटकाव या छद्म पञ्चायतवाद' (वर्ष ५, अङ्क १, २०३४) 'किरणको भ्रापाली गुट दक्षिणपन्थी दिशातिर' (वर्ष ८, अङ्क २, २०३६) 'भ्रापाली गुट उग्रपन्थी र दक्षिणपन्थी बाटोको दोसाँधमा' (वर्ष ८, अङ्क २, २०३६) जस्ता शीर्षक यसका प्रमाण हुन् । यसै सिलसिलामा 'वामपन्थी एकतामा चिरा पार्न खोज्ने उद्देश्य के ?' शीर्षक लेखमा भनिएको छ:

... तर हामी आफैले क्रान्तिको हितलाई नहेरी गुटहरूको स्वार्थ र हितलाई ध्यानमा राखी सङ्घर्षतावादी, अहंवादी र अमैत्रीपूर्ण व्यवहारबाट फूटपरस्त नीतिलाई बढावा दिनुका पछाडि के उद्देश्य रहेको छ, यसबाट क्रान्ति वा प्रतिक्रान्ति कसको निमित्त हित भइरहेको छ, त्यतापट्टि ध्यान दिन सकिरहेका छैनौं (मशाल २०३६: २४) ।

यो भनाइले विभिन्न गुटहरूबीच चलेको कलह मात्र होइन एउटै गुटभित्र चलेको द्वन्द्वलाई पनि सङ्केत गर्छ । निरन्तर चलिरहेका यस्तै कलहका कारण नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलन अन्तर्ध्वंस विनाशको इतिहासपथमा यात्रा गर्न अभिशप्त रहँदै आएको छ । यस क्रममा एउटा यस्तो समय पनि आयो जब निर्मल लामाले पार्टीका संस्थापक महासचिव पुष्पलालको निधनमा समवेदना व्यक्त गरेको र उनलाई 'कमरेड' सम्बोधन गरेको आरोपमा पदबाट हात धुनुपयो । यस्तो हदसम्मको सङ्घर्ष सोचाइ र गालीगलौज मात्र होइन, लागुपुगेमा जस्तोसुकै उपाय अपनाएर प्रतिद्वन्द्वी समूहलाई धराशयी बनाउने सोच समेत कम्युनिस्ट पार्टीहरूमा हावी भएको देखिन्छ । यस्तै सोचका कारण २०५४ सालमा प्रेमसिंह

धामीको संयोजकत्वमा गठित 'माओवादी क्रियाकलाप र समाधानको खोजी' कार्यदलले आफ्नो प्रतिवेदनमा "माओवादी भनेको आतङ्ककारी समूह हो भनी जनमानसमा नडुग्याउने रणनीति अवलम्बन गरेर उनीहरूको मनोबल कमजोर तुल्याउने" (पृ. ८५) सुझाव दिन पुगेको थियो । २०४७ पछि, नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलनमा मूलतः तत्कालीन एकता केन्द्र (पछिबाट माओवादी) र एमालेबीच चर्को द्वन्द्व रहिआएको सबैका सामुन्ने नै छ । अभै पनि एमालेको विचारमा माओवादी 'उग्रवामपन्थी दुस्साहसवादी' पार्टी हो भने माओवादीको विचारमा एमाले 'प्रतिक्रियावादमा पतन भइसकेको संशोधनवादी' पार्टी हो ।

कम्युनिस्ट समूहहरूबीच यदाकदा शिष्ट, सौम्य र मित्रवत् आलोचना पनि नभएको होइन तर यो कहिल्यै पनि मूल प्रवृत्ति रहेन । मूल प्रवृत्ति चाहिँ अमैत्रीपूर्ण र शत्रुवत् नै रह्यो । मुखपत्रलगायत पार्टी प्रचार संयन्त्र यसैका लागि प्रयोग हुँदै आयो । फलतः नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलन एकताबद्ध हुँदैजाने भन्दा पनि सधैं विभाजित, विवादित र शत्रुतापूर्ण नै रहने गयो । संसदमा बहुमतमा रहेर पनि प्रतिपक्षमा बस्नुपर्ने अवस्था यसैको परिणति थियो ।

सैद्धान्तिक ज्ञान प्रदायक भूमिका

एक-अर्को समूह विरुद्ध जतिसुकै निम्नस्तरको गालीगलौज चलाए पनि पार्टी मुखपत्रले विश्व कम्युनिस्ट आन्दोलन, दर्शन र संस्कृतिसम्बन्धी सामग्रीलाई भने सधैं स्थान दिइरहे । समाजवादी मुलुकसम्बन्धी सूचना, साहित्य र लोकपरम्परा तिनको रुचिका विषय रहे । समाजवादी र पूँजीवादी आर्थिक सहयोगदेखि अणुवमको राजनीतिसम्मका विश्लेषण तिनले प्रकाशन गरिरहे । अमेरिकाको कोरिया र भियतनामसँगको युद्ध अनि विश्व शान्ति समितिको औचित्यजस्ता विषयवस्तु तिनको सामग्री बन्ने गरे । चिनियाँ तथा अक्टोबर क्रान्तिको महत्त्व र महिमा अनि चीनको औद्योगिक क्रान्तिसम्बन्धी सामग्री यिनले २०१० सालतिरै पस्किसकेका थिए । त्यसै गरी, राष्ट्रिय स्वार्थ र आम जनताको हितसँग सरोकार राख्ने विषयमा मुखपत्रहरूले सुरुदेखि नै निरन्तर गहकिला सामग्री प्रस्तुत गर्दै आए ।

मशालले जन्मकालदेखि नै रुसी-अमेरिकी स्वार्थ र द्वन्द्वको विश्लेषणलाई आफ्नो प्रकाशनमा स्थान दियो । त्यसको २०११ वैशाख ९ को अङ्कमा 'अमेरिकी सहायताको वास्तविक रूप' शीर्षकको आलेख प्रकाशित छ । त्यसै वर्ष साउन ६ मा 'नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको विधान' शीर्षकमा र २०१३ माघ १० मा 'कम्युनिस्ट पार्टीको राजनीतिक प्रस्ताव' विषयमा सम्पादकीय लेखिएको छ । यस क्रमलाई नवयुग ले मात्र होइन त्यसपछिका अन्य मुखपत्रहरूले समेत जारी

राखे । नवयुगले वर्ष १, अङ्क ३ (२०१४) मा '७ वाँ क्रान्ति दिवस' शीर्षकमा सम्पादकीय लेख्यो भने वर्ष २, अङ्क १५ मा 'कम्युनिस्ट पार्टीको चन्द्रा कोषलाई सहायता गर्नुोस्' र 'कम्युनिस्ट पार्टीको विजयमा नै प्रजातन्त्रको ग्यारेन्टी' विषयमा सम्पादकीय प्रकाशन गर्‍यो । त्यसै गरी वर्ष ३, अङ्क ४ मा चाहिँ 'गण्डक योजना' शीर्षकमा सम्पादकीय दियो । सोही अङ्कमा तुलसीलाल अमात्यले 'नेपालमा औद्योगीकरण कसरी ?' र वर्ष ४, अङ्क ९ (२०१०) मा पुष्पलालले 'वित्ता प्रथा उन्मूलन किन र कसरी गर्नुपर्छ' शीर्षकमा लेख लेखे । २०१६ अश्विन २ गतेको नवयुगले '१५ सेप्टेम्बरलाई अभिनन्दन' शीर्षकमा सम्पादकीय लेख्यो । यो ठूलो महत्त्वको सम्पादकीय थियो जसले नेकपाको स्थापना कहिले भएको हो भन्ने तथ्य स्पष्ट पार्छ ।

यी उदाहरण अखण्डित कम्युनिस्ट पार्टीका मुखपत्रहरूबाट लिइएका हुन् । तर, पार्टी विभाजित भइसकेपछि पनि तत् तत् समूहका मुखपत्रहरूले सैद्धान्तिक-दार्शनिक र ऐतिहासिक सामग्रीको प्रकाशन गर्ने क्रमलाई निरन्तरता दिइआएका छन् । केही वर्षयता आएर पार्टी प्रकाशनहरू इन्टरनेट, अनलाइन र वेवसाइटसम्मको पहुँचमा पुगेका छन् । पछिल्लो समयमा अत्याधुनिक सूचना प्रविधिको उपयोगद्वारा नेकपा (माओवादी) को दि वर्र्क लगायतका मुखपत्रहरू निकै प्रभावकारी बनेका देखिन्छन् । यस पाटोबाट हेर्दा कम्युनिस्ट पार्टीका मुखपत्रहरूले नेपाली कम्युनिस्टहरूलाई सैद्धान्तिक ज्ञान बढाउन, अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित तुल्याउन र विचार निर्माण गर्न उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएको मान्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

कुनै पनि आन्दोलनमा प्रचार सामग्री निश्चय नै एउटा प्रभावकारी हतियार हुन्छ । यस तथ्यलाई नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलनले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै आत्मसात् गर्‍यो । त्यसैले सुरुदेखि नै पार्टीले आक्रामक ढङ्गबाट आफ्नो साहित्य एवं प्रचारप्रसार सामग्रीको प्रक्षेपण गर्ने जमर्को गर्‍यो । तर यसैबीच पार्टीमाथि चार वर्षसम्म प्रतिबन्ध लागेका कारण २०१४ सालसम्म घोषितहरूपमा पार्टी मुखपत्र जन्मिन सकेन । प्रतिबन्ध फुकेपछि पार्टीले नवयुग साप्ताहिकलाई औपचारिक मुखपत्र तोक्यो । २०१९ सालमा पार्टी विभाजित हुनु अघिसम्म घोषित-अघोषित मुखपत्रहरूले कम्युनिज्मको सैद्धान्तिक ज्ञान, विश्व परिस्थितिको विवेचना र देश तथा आम जनताको स्वार्थसँग सम्बन्धित सामग्रीलाई प्राथमिकता दिए ।

पार्टी विभाजनको क्रम सुरु भएपछि भने प्रत्येक समूहको मुखपत्रको मुख्य काम अर्को समूहको बदखाइँ गर्नु हुन थाल्यो । त्यस्ता सामग्री ज्यादै भद्दा,

अशिष्ट एवं गाली गलौजयुक्त रहने गरे । एकअर्को समूह, नेता वा कार्यकर्ताहरूलाई गद्दार, सीआइडी, काङ्ग्रेसको पुच्छर, उग्रवामपन्थी, दुस्साहसवादी, अराजक, महत्वाकाङ्क्षी, संशोधनवादी, रुसी एजेण्ट, दरबारिया, सीआइएको एजेन्ट यौनवादी इत्यादिको विल्ला लगाउने गरियो । यो क्रम साढे चार दशकदेखि निरन्तर जारी छ । यसबाट कम्युनिस्ट पार्टीका मुखपत्रले आफ्नो लक्ष्य पार्टीको वैचारिक-सैद्धान्तिक मान्यताको प्रसारण एवं प्रवर्द्धन गर्ने उल्लेख गरे तापनि त्यो भूमिका खेलुको सट्टा स्वयं अर्को समूहको साख खसाउने र प्रकारान्तरले कम्युनिस्ट चरित्र एवं पहिचान गिराउने उपकरण बन्न पुगेको मान्न सकिन्छ । भोलि नेपालको कम्युनिस्ट आन्दोलनलाई सुदृढ र एकताबद्ध होइन कमजोर, विभाजित र विवादित पार्न मात्र योगदान गर्‍यो ।

यिनको सकारात्मक पक्ष नै नभएको चाहिँ होइन । पहिलो कुरो त, प्राप्तहीन प्रचार युद्धमै लागेका भए तापनि मुखपत्र र विविध प्रकाशन सामग्रीहरूले नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलनको इतिहासलाई विविध पाटोबाट अभिलेख गरेका छन् । यिनले आ-आफ्नो नीति, कार्यनीति, रणनीति, कार्यक्रम, निर्णय र जे जति वैचारिक पक्षको सम्प्रेषण गरे त्यो नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलनको इतिहास, प्रवृत्ति घटनाक्रम र साङ्गठनिक इतिवृत्तको शोधमा सबैभन्दा बढी भरपर्दो स्रोत बनेको छ । यसका साथै यिनको माध्यमबाट नेपाली कम्युनिस्ट पत्रकार र स्तम्भकारहरूले कार्यकर्तालाई कम्युनिस्टसम्बन्धी अवधारणा बुझाउन र विभिन्न घटनाप्रवृत्तिमाथि निश्चित धारणा बनाउन जे जसरी मद्दत पुऱ्याएका छन् त्यो पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण रहेको छ । त्यस्तै, विश्व कम्युनिस्ट आन्दोलन सम्बन्धित साहित्यलाई मुखपत्रहरूले जुन रूपमा पाठकसामु निरन्तर पस्कंदै आएका छन् त्यो स्तुत्य र सौन्दर्यमूलक पनि रहेको छ । यता आएर तिनले जसरी अत्याधुनिक सूचना प्रविधिको अत्यधिक दोहन गर्न सकेका छन् र अनलाइन संस्करणसम्म पहुँच बनाएका छन् त्यो अभि उल्लेखनीय पक्ष बनेको छ । आजसम्मको तमाम प्राप्त र गौरवलाई कुन रूपमा भोलिको पुस्ताका हातमा सुम्पने हो, यो भने वर्तमान पुस्ताका लागि त्यत्तिकै ठूलो चुनौती हो ।

सन्दर्भ सामग्री

- केसी, सुरेन्द्र । २०५६ । *नेपालमा कम्युनिस्ट आन्दोलनको इतिहास* (भाग १) । काठमाडौँ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- केसी, सुरेन्द्र । २०५७ । *ऐतिहासिक दस्तावेज सङ्ग्रह* (भाग १) । काठमाडौँ: पैरवी प्रकाशन ।
- केसी, सुरेन्द्र । २०६० । *नेपालमा कम्युनिस्ट आन्दोलनको इतिहास* (भाग २) । काठमाडौँ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

नयाँ जमाना । सन् १९५४ । सम्पादकीय । १९ जुलाई, पृ. १ ।
नवयुग । २०१४ । नवयुगको आह्वान (सम्पादकीय) । १५ कात्तिक, पृ. २ ।
नेकपा माओवादी । २०५९ । जनप्रतिरोधका गौरवशाली चारसय दिन (२०५८ मङ्सिर
६-२०५९ पुस ११) । प्रकाशन स्थान नखुलेको: नेकपा माओवादी, केन्द्रीय प्रकाशन विभाग ।
पुष्पलाल । २०५३ । छानिएका रचनाहरू (भाग १) । काठमाडौं: मदन-आश्रित स्मृति प्रतिष्ठान ।
मशाल । २०१० । मशाल किन ? (सम्पादकीय) । ४ चैत, पृ. २ ।
मशाल । २०३६ । वामपन्थी एकतामा चिरा पार्न खोज्ने उद्देश्य के ? ७(३): २४ ।
रायमाझी, केशरजङ्ग । मिति नखुलेको । सहानुभूतिको आडमा हस्तक्षेप । अनु: सूर्यप्रसाद
उपाध्याय । प्रकाशन स्थान र प्रकाशक नखुलेको ।
लिन्टनर, वर्टिल । २०५९ । नत्र युद्ध लम्बिन्छ । नेपाल पाक्षिक ३(४): २८-२९ ।
वर्ग सङ्घर्ष । २०३३ । मोहनविक्रम गद्दर गुटको भण्डाफोर गरौं । २(४): ४७-५७ ।
वर्ग सङ्घर्ष । २०४२ । दसौं वर्षगाँठको अवसरमा । १४: ख ।
वर्ग सङ्घर्ष । २०५८ । सम्पादकीय । ३(१): १ ।
विचारधारा । २०४८ । क. निर्मल लामाले केन्द्रमा पठाएका पत्रहरू । १: ७०-७३ ।
सुवेदी, अशोक 'आयुष' । २०६०क । दुश्मनका किल्लाहरू कब्जा गर्दा । प्रकाशन स्थान
र प्रकाशक दुवै नखुलेको ।
सुवेदी, अशोक 'आयुष' । २०६०ख । प्रतिक्रियावादी अखडाहरूमाथि भीषण हमला ।
प्रकाशन स्थान र प्रकाशक दुवै नखुलेको ।

Rayamajhi, Kesharjung. 1962. Intervention in the Name of Sympathy.
World Marxist Review 5(6): 94-97.